

RITUS I COSTUMS DEL CICLE DE PASQUA

M. del Mar Reus Bas

Ajuntament de Dénia

1. INTRODUCCIÓ

Aquest estudi sobre ritus i costums del cicle de Pasqua pretén mostrar una aproximació a aquelles tradicions que van adquirir una gran importància en la vida de la Xàbia de mitjan segle XX. La present investigació no tractarà lògicament tot el cicle pasqual, a causa de l'extensió que suposaria, sinó que se centrarà en dos aspectes concrets, molt característics a la localitat de Xàbia: en primer lloc, tractarem el ritu de la *salpassa*, celebrada Dilluns, Dimarts i Dimecres Sant, que anunciava l'inici de la Setmana Santa i, a continuació, analitzarem gràcies als testimonis encara vius com en celebraven el final un grup d'homes anomenats *els Gloriosos*, els quals anunciaven que el Nostre Senyor havia ressuscitat, i amb això que havia acabat l'època de tristor i tocava gaudir de la vida. Per tant, l'objectiu d'aquest treball no és un altre que recordar dos costums que van tindre bastant vigència a Xàbia, d'una banda per a mantindre'ls en la memòria col·lectiva i que no caiguen en l'oblit, i de l'altra, per a donar-los a conèixer a les generacions més joves.

En una societat tan canviant i abocada al mimetisme com l'actual, pertoca frenar l'oblit de successos, fets, costums o personatges, siguen bons o dolents, i fer perviure així el patrimoni immaterial del nostre poble, que al remat és el que ens dóna sentit. Si, per contra, ignorem i oblidem el nostre passat, desconexerem la nostra procedència i la nostra identitat perillarà. Així, doncs, si escoltem les veus d'aquelles persones que han intentat salvaguardar el nostre patrimoni, els xabiers i les xabieres mantindrem viva la nostra història com a poble. Fet i fet, amb aquest treball pretenem contribuir-hi d'alguna manera, posar el nostre granet d'arena en la recuperació de la memòria històrica.

1.1 ORIGEN

Tots els actes religiosos propis de la Setmana Santa són, essencialment, els mateixos arreu del món catòlic, però cada poble, cada indret,

desenvolupa aquells ritus i particularitats que li són inherents i que tradicionalment li pertanyen. La riquesa ritual de la Setmana Santa és el marc més adequat perquè l'esperit cristià haja creat, desenvolupat o adaptat moltes celebracions que són les que, amb el pas del temps, individualitzen o identifiquen els pobles. Així, al costat de les creences i actes religiosos que acompanyen la passió de Crist, trobem aquells altres que pertanyen a un fons ancestral i precristià molt més antic.

Així doncs, l'origen de la salpassa, malgrat celebrar-se durant la Setmana Santa, no és cristià ni té res a veure amb la penitència, és un costum molt més antic que hauríem de buscar en antigues festes del món romà i jueu. Per exemple, les festes que el poble romà dedicava a les divinitats que protegien els ramats, en què es beneïen els estables i corrals. La deessa Pal·las era la divinitat protectora del bestiar, i en el seu honor se celebraven les Pàllies, unes festes camperoles en què els pastors rebien la primavera i demanaven la fecunditat del seu ramat. La salpassa, encara que cristianitzada i fixada a la tristor i la penitència de la Setmana Santa, està arrelada amb les celebracions festives d'origen agrícola i ramader.

De la mateixa manera, el que pretenien els Gloriosos era festejar l'arribada de la primavera, un temps de joia i alegria gràcies a la vinguda del bon temps i a la renovació de la natura després de l'hivern. Creaven, per tant, cançons al·lusives a l'amor, a la primavera, etc.; tot això són restes de les festes que el poble romà dedicava a les seues divinitats.

Volem destacar com a fet molt interessant que, en consultar el *Costumari Català* de Joan Amades (2003) hem conegut l'existència també d'un grup d'homes a Catalunya, els *Caramellaires*, que pel que hem pogut llegir, eren com els nostres Gloriosos. El nom procedeix de 'caramelles', que són les cançons populars que es cantaven per Pasqua el dissabte de Glòria o bé el diumenge de Pasqua, amb el mateix objectiu. Sembla ser que hi ha llocs de Catalunya com per exemple el Ripollès on hi havia dos tipus de colles: els *Gotjaires*, que cantaven exclusivament els goigs, mentre que els *Caramellaires* cantaven cobles i corrandes populars. Segons Amades, en aquells llocs on coexistien ambdós grups, la gent donava preferència als primers i no admetia els altres si primer no hi havia anat a cantar els goigs l'altra colla. I als indrets on sols estaven els *Caramellaires*, aquests cantaven tant goigs com corrandes profanes, que perdien totalment el sentit religiós i es

convertien en cantarelles de sentit profà, així com passava amb les cançons dels Gloriosos. Amades ens explica que:

Les caramelles amb tota probabilitat són la primera manifestació a casa nostra d'un cicle de festes que recorden cultes i ritus dedicats a les forces naturals, molt especialment a la vegetació, i als genis i divinitats que les simbolitzaven, les regien i les personificaven en el moment de màxima plètora de la vegetació. [...] Les caramelles segurament són la resta d'una cerimònia ritual de caient agrícola dedicada a alguna divinitat primitiva encarregada d'afavorir la floració i la fructificació. Segons l'etnologia, la gran majoria dels costums actuals de gairebé tots els pobles europeus, sobretot els que es produeixen en dates determinades i que segueixen el curs de l'any, constitueixen supervivències de costums agrícoles d'origen molt reculats en la vida humana (AMADES: 2003: 891).

2. FONTS I METODOLOGIA

Per a dur a terme aquest treball, considerem fonamentals les entrevistes fetes a diverses persones que han conegut aquestes tradicions i n'han format part, ja que aquesta transmissió ha sigut la base de l'estudi que tenim a les mans. Ens han contat anècdotes al voltant d'ambdós ritus que no es podrien conèixer si no fóra per la tradició oral, ja que d'escrits sobre el tema n'hi ha ben pocs, encara n'hi ha menys sobre aspectes en concret i curiositats.

Pel que fa a la salpassa, ens han servit de molta ajuda sobretot dos persones d'aproximadament 70 anys que ho van viure i ho recorden amb nostàlgia, una d'elles és ma mare M. Josefa Bas, i l'altra Josep Sapena. A més, Josep ens han facilitat el manuscrit de les *Instruccions del sagristà* i el *Llibre d'efemèrides*, dels quals hem extret algunes cites que reproduïrem a continuació. Respecte al tema dels Gloriosos, cal anomenar també dos persones els pares dels quals van formar part d'aquesta colla, i ells, encara que menuts, ho van arribar a conèixer: Gaspar Buigues, *el Capiscol*, i Cristóbal Bolufer; a més a més, aquest últim ens ha facilitat els fullets de l'època publicats, d'on hem anat extraient tota la informació.

3. LA SALPASSA

La paraula 'salpassa', segons el *Diccionari català-valencià-balear* prové del llatí *salis sparsio*, que vol dir 'espargiment de sal', i la definició que en dona és «aigua salada per a beneir». Tot i que aquest és el seu significat

veritable i etimològic, la tradició popular, tan rica i imaginativa, ha tret del nom altres interpretacions que, si no científiques, sí que guarden certa relació amb allò que el poble veu i creu. Hi ha gent que pensa que la paraula salpassa vol dir 'la sal que passa'; a Pedreguer, que pronuncien serpassa, pensen que el nom fa referència al 'ser que passa', o siga 'al Nostre Senyor que passa', raó per la qual l'identifiquen a més amb la creu que porta el rector. És una idea bastant estesa a la Marina Alta que la salpassa simbolitza l'acomiadament que el Nostre Senyor fa dels feligresos, visitant-los casa per casa abans de la passió i de la seua crucifixió. Hi ha una cançoneta de la salpassa que ho confirma: «Una a la Marina. / Dos al ponedor. / Què és això que passa? / El Nostre Senyor».

A grans trets, el ritu de la salpassa consisteix en la visita que el rector, acompanyat dels escolans, fa a les cases del poble per a beneir-les amb aspersions d'aigua i sal, i desitjar pau i bones Pasqües als veïns. No sabem exactament quin és l'origen de la salpassa a Xàbia, però sí que hi ha un manuscrit, *Instrucciones del sacristán de la parroquia de Xàbia*, de l'any 1769, que s'hi refereix. En relació amb el Dimarts Sant, hi diu: «en este día se haze la Salpasa a las Alquerias y Arravales de la Villa a la tarde». I respecte al Dimecres Sant:

esta mañana salen los dos Vicarios a hazer la Salpasa por la Villa, y delante de ellos, los Mayorales del Santísimo Sacramento ha hazer la limosna de la luminaria y de lo que sacan dan al Sacristán ocho sueldos por la asistencia y vela del Monumento.

Sabem pel llibre d'anotacions *Efemérides parroquial* (1950 aprox.) que la salpassa es degué perdre alguns anys i després es recuperà, fins a la dècada dels anys 60 del segle passat. En les anotacions del mes de març i abril, el rector del moment, Mariano Peris, un home amb ganes que la parroquia recobrara els costums d'abans, apunta:

Hasta se ha podido rescatar la antigua Salpasa que tanto ha emocionado a los mayores y llenado de alegría a los pequeños. [29 de març]
Lunes, martes y miércoles santo, la ceremonia antiquísima de la sal pasa pone en las calles y casas esa nota de satisfacción por la nueva implantación de la misma, gracias a la ayuda del sacerdote D. Juan Ortolá que viene de Madrid a pasar con los suyos las vacaciones y que es imprescindible en los cultos de esta Semana. [11 d'abril]

Com era costum, durant els tres primers dies de la Setmana Santa, els xiquets de Xàbia anaven a la salpassa. Cadascú amb la seua maça de carrasca, que era la millor, perquè les altres fustes ni sonaven ni duraven els tres dies. La processó estava formada pel rector, revestit de roquet i estola morada, que portava una creu; pels majorals de la Pietat (Crist jacent), que portaven safetes per recaptar diners; pel sagristà, que portava poalet i salpasser; pels escolans, encarregats de portar la sal i les cistelles per als ous. I darrere, la colla de xicons «armats» amb les maces.

El Dilluns Sant la comitiva recorria Duanes de la Mar, el Dimarts Sant els ravals, i el Dimecres Sant els carrers de la vila. Cada dia, després de missa, els xiquets esperaven el rector i acompanyants, mentre repicaven l'empedrada plaça de l'església i cantant tots a l'una:

*Ous, ous a l'armari,
bastonades al vicari.
Ous, ous al bercoc, bastonades al pilicococ.
Ous, ous al racó,
bastonades al senyor rector.*

I s'encetava la processó pels carrers. El sacerdot entrava a les cases dient «pau en esta casa». Arruixava amb l'aigua beneïda i després feia besar la creu als habitants de la casa, mentre un escolà deixava un pessic de sal damunt la taula i un altre sacsava la cistella i demanava «un ouet per a la Pasqua». Al mateix temps se sentia el soroll d'un exèrcit que colpejava portalets i voreres alçant una bona polseguera i cantant a cor:

*Poma rodona
de l'hort de Cardona,
quincells,²⁵ /pinzellets
quantes rames té el castell. / quatre cames té el francés
Pone una
pone dos
pone tres
pone quatre*

²⁵ Hi hem documentat dues versions diferents per a aquests dos versos.

*pone cinc
pone sis
pone set
pone huit
pone nou,
la perola ha post un ou.
La taronja val un sou
i la pera un dihuité.
Mitja lliura d'oli per a sant Antoni
i les demés per a sant Francesc.*

Acabada la cerimònia, el comiat era «i de hui a l'any que ve, que tingam salut», i tot seguit cap a la casa del costat. Quan aplegaven a la casa d'algun ric, la cerimònia era més solemne: hi havia un altaret amb cobertor i canelobres, «nuvolets» (aigua fresca amb cassalla) per als majors, ous per als escolans, i monedes per als xiquets. Eren els moments culminants: les maces s'alçaven més d'allò que calia, les paraules pujaven de to i les espentes acabaven en brega campal. Fetes les paus, la comitiva continuava. De vegades passaven davant d'una casa tancada: era el moment de mostrar la disconformitat tamborinant, fins les reixes i portal, i cantant:

*Ha entrat, entrat a casa l'orat.
Ha eixit, eixit de casa el pansit.*

I la processó seguia. El rector arruixava, els majorals paraven les safetes per recollir diners, els escolans demanaven «un ouet, un dineret», i els xicons asclaven les maces desfent les voreres dels carrers. Així es vivia la salpassa a Xàbia. Com podem observar, els elements fonamentals de la salpassa són l'aigua i la sal. El rector beneïa abans l'aigua a la sagristia, també la sal i en tirava una mica dins de l'aigua.

Amb aquesta aigua barrejada amb sal és amb la que feien les aspersions a les cases. A més d'aspergir la casa, el sacerdot beneïa l'aigua i la sal que trobava damunt la tauleta. Les dones arruixaven la casa amb aquesta aigua beneïda que sobrava, o bé s'arruixava el llit d'alguna persona malalta, o fins i tot es tirava al pou, ja que sempre ha estat molt estesa la creença que dona a l'aigua beneïda el poder de fer fugir dimonis i mals esperits.

Molt relacionats amb l'aigua estan el salpasser i el salpasset. El salpasser és un poalet o caldereta metàl·lica amb anseta dins del qual hi va l'aigua beneïda i barrejada amb sal per a les aspersions. I el salpasset consisteix en una bola metàl·lica amb forats que porta dins una esponja i que va fixada a l'extrem d'un mànec curt.

A més de l'aigua, com hem mencionat abans la sal és l'altre element fonamental en el ritu de la salpassa. Des de sempre la sal ha estat un element necessari i molt estimat per l'home, en l'antiguitat era molt buscada i tan important com el pa. Pel seu valor ha estat considerada durant molt de temps com un producte màgic al voltant del qual hi ha moltes supersticions i simbolismes, alguns dels quals s'han preservat fins a l'actualitat. La sal és símbol de saviesa, però també ho és de confiança i amistat, és per això que les antigues lleis de l'hospitalitat manaven donar pa i sal al pelegrí i a l'amic.

Així mateix, en la salpassa la sal té una funció important, la trobem dins de l'aigua beneïda del salpasser, al platet que porta l'escolà i al plat d'aquelles cases que posen tauleta. També és interessant, com hem mencionat més amunt, la preparació de la casa per a l'arribada de la salpassa; ens referim a la tauleta que col·locaven algunes cases a l'entrador. Aquesta tauleta estava coberta amb un tapet de domàs i damunt unes tovalles amb randes o brodades que formaven part de l'aixovar de les dones i es passava de mares a filles, ja que només les gastaven el dia de la salpassa. La tauleta semblava un altar on no faltaven les flors o les plantes, un o dos ciris encesos i, a més, una creu o qualsevol imatge o estampa d'algun sant, de la Mare de Déu o del Nostre Senyor. Damunt la taula era necessari preparar l'aigua o la sal perquè els escolans feren l'intercanvi escaient. També, encara que no sempre, posaven el donatiu que li feien al rector.

Respecte als donatius, el més adient eren els ous. Les raons poden ser diverses, però la més senzilla és pensar que abans tothom tenia gallines als corrals, i per això és fàcil fer un donatiu d'allò que hi ha a casa i, a més, que els ous estan estretament lligats al cicle pasqual i és costum, en aquest temps, menjar-ne. De fet, hui en dia encara mantenim el costum de menjar-nos la mona amb un ou dur el dia de Pasqua i també de trencar-nos els ous al front perquè es creia que així es reafirmava l'afecte, si bé actualment ho entenem com una forma de joc o diversió. Recordem l'estrofa que diem

en trencar l'ou: «aquí em pica, aquí em cou i aquí em (o et) trenque l'ou».

Tornant a la salpassa, l'escolà arplegava amb una cistella aquests ous, i depenia de la casa i de l'estat econòmic de la família la quantitat d'ous que donaven, i en acabar, el rector, després de repartir-los amb els seus ajudants, se'ls menjava o els venia, i els diners servien d'ajuda per a l'església. A més dels ous, de vegades es rebien altres donatius com per exemple botifarres, oli, mel o diners.

En conversa entorn dels ous que es donaven, Josep Sapena ens va contar una anècdota graciosa que revela la picaresca que tenien els xiquets que formaven part de la «comitiva». Diu que quan ja eren més majorets es van ensenyar a fer-li un foradet a l'ou i, sense que el rector se n'adonara, n'agafaven un, li feien el foradet i se'l bevien. Van acordar que ho havien de fer cada dia durant els tres dies en què se celebrava la salpassa.

Un altre tret curiós de la salpassa és l'acompanyament que portava el rector. Hem mencionat abans tots els acompanyants, però ens referim ara a tota la colla de xiquets proveïts de les maces de fusta que anaven pegant maçades pertot arreu: portes, finestres, per terra, voreres... Al mateix temps, hi cantaven les cançonetes transcrites adés, les quals feien referència als donatius que rebien, al mateix rector, sagristà o escolà i sovint també a gent coneguda del poble. Els xiquets coneixien els malnoms del poble i els utilitzaven en les cançonetes, i si una família tenia dos malnoms, agafaven sempre el que fóra més lleig o malsonant perquè això feia més gràcia. No és el mateix riure i burlar-se del *Russo* (hi havia diverses famílies amb eixe cognom i només feia referència a la procedència d'algun avantpassat) que del *Xulito*, que era un home molt presumit, per posar-ne un exemple.

A més, els xiquets es venjaven en la salpassa d'aquelles persones amb les quals no tenien massa complicitat pel motiu que fóra. Ens conten que una tia de ma mare tenia al portal de casa una rampa per a entrar-hi, i un grup de xiquets tenien per costum anar a jugar allà i davallar per la rampa. Aquesta dona, quan ja es cansava de sentir tants crits, eixia a renyar-los, i clar, ells dien que tenia mal geni. Aleshores, el dia de la salpassa aprofitaven per a picar com a bojos el portal de sa casa. Fins i tot, de vegades es passaven amb la maça o amb la paraula, per la qual cosa intervenia en alguna ocasió el municipal i els amonestava amb un: «Vicentet, que li ho diré a ton pare!».

És per totes aquestes coses que els xiquets esperaven amb ganes els dies de la salpassa, per a ells era una manera de divertir-se on els majors els permetien fer totes aquelles coses que en un altre moment serien impensables: riure's de les persones, picar per les portes, finestres i voreres del veïnat, i fins i tot, en ocasions, perdre alguna classe, ja que comptaven amb el permís dels mestres.

En el llibre d'*Efemérides parroquial*, esmentat anteriorment, queda clar que perquè es mantinguera o no la salpassa era fonamental la decisió del rector encarregat de la parròquia. A banda, després del Concili Vaticà II, l'Església considerà prescindibles tots aquells ritus que no eren sacramentals o que s'entenien d'alguna manera lligats a la tradició o a la superstició. Però l'arribada dels anys 70 del segle XX va significar l'origen d'una sèrie de canvis socioculturals que van afectar el nostre costumari. Durant aquests anys es va produir un fort impacte del turisme, i sobretot va començar un període de menyspreu i rebuig a les tradicions, i als nostres signes d'identitat. Bé per una cosa o bé per l'altra, o per la suma de totes dues, la salpassa va desaparèixer de les nostres vides per a quedar arraconada en la memòria i en els records individuals o col·lectius, restant a l'espera que algú els recorde de tant en tant.

4. ELS GLORIOSOS

L'any 1947 tenim les primeres notícies de l'existència a Xàbia d'un grup d'homes que anunciaven l'arribada d'un dels dies més esperats de la primavera: la Pasqua, que durant molt de temps començava dissabte, que es denominava de Glòria. Aquesta colla, batejats com els Gloriosos (el nom, naturalment, deriva de glòria), el que pretenia era divertir-se després de l'època de recolliment de la Quaresma i la tristor de la Setmana Santa.

El començament de l'existència dels Gloriosos sembla que és degut a un interès per oblidar el temps de guerra i els primers anys de postguerra, encara que en uns altres llocs existien colles amb el mateix nom i també basats en l'alegria que suposava el moment de la Resurrecció, que començava a celebrar-se el dissabte de Glòria. Així coneixem que a la ciutat de València ja hi havia aquesta tradició, segons podem llegir al llibre *La Valencia de los años 50* (1994) de Fernanda Zabala:

Pero un nuevo orden litúrgico establece que ese mismo año (1956) el anuncio de la Resurrección se proclame la noche del Sábado al Domingo, lo cual conlleva que «Els Gloriosos» —grupo que venía festejando esa efemèride con trances, himnos, suelta de palomas, sorteos de «mones» y premios a los carreteros que llegaban los primeros a la Plaza de la Virgen, lugar escogido para tan bulliciosa concentración— decida disolverse por considerar que semejante bulla resulta impropio a medianoche.

No cal insistir en què en aquells anys tothom procurava complir, encara que fóra externament, amb els preceptes que l'Església dictava. A banda, cal tindre present que la Setmana Santa no era com ara. En principi eren dies de meditació i d'oració. Anteriorment molts havien passat per uns «exercicis espirituals» que preparaven per a la celebració de la Passió. Quan arribava el Dilluns Sant, l'ambient de les poblacions canviava profundament. La ràdio no podia emetre més que música clàssica, i a l'intermedi entre les peces musicals, hi havia alguna reflexió sobre el significat cristià d'aquesta celebració.

Però quan arribava el Dijous Sant, la ràdio romania en silenci, tan sols trencat per peces de música sacra, fins dissabte de matí, quan començava la Pasqua. Les persones, pel carrer no podien alçar massa la veu, ni riure's obertament. Als xiquets els deien que estaven de dol per la mort del Nostre Senyor i havien d'anar molt alerta en incomplir els seus deures. Carme Riera, a la seua novel·la *La meitat de l'ànima* (2004) descriu un d'aquests moments d'un Divendres Sant:

Mai no oblidaré com em va renyar un any perquè botava a la corda a la cuina, on m'havia refugiat, avorrida amb la conversa dels majors, mentre cantava allò de «El patio de mi casa...». La senyora Esther em va dir que estiguera quieta i, sobretot, en silenci perquè estar alegre i el que era pitjor, demostrar-ho, en Dijous o Divendres Sant, era pecat mortal i, fins que el Senyor ressuscitara el Dissabte de Glòria, tothom devia portar dol, fins i tot jo, encara que no haguera fet la meua primera comunió.

Al mateix llibre de Fernanda Zabala, hi llegim:

Eran días de luto y recogimiento. La ciudad [València] desgranaba las horas santas sin tráfico de vehículos, unguida de silencio, respetando devociones, rituales y costumbres, testimonios de duelo. La radio emitía lecturas piadosas, sermones y música sacra; los cines, teatros y cafeterías cerraban; los portales de las casas solo

abrían media hoja y hasta en los patios de vecindad y azoteas la ausencia de coples y chismorreo era notoria. Las calles despedían un inusual halo de dignidad y placidez, pese al trasiego de transeúntes que, sin ser excesivo, tampoco otorgaban al paisaje urbano aspecto desértico. No, la Semana Santa, en los cincuenta, no era todavía tiempo de éxodos. Entonces cundían los fervores místicos, no sé si del todo sinceros pero sí tradicionales. En los templos, las imágenes veladas con teles cárdenas intimidaban, contribuyendo a crear un escenario fantasmagórico, iluminado apenas por la trémula e inacabable lamparilla de aceite que alumbraba el sagrario. Luz entre tinieblas.

No és, òbviament, com als nostres dies, en què les grans celebracions festives es desenvolupen durant tota la setmana i la Pasqua cada vegada se celebra menys. La Setmana Santa ha esdevingut una setmana de vacances, com un aperitiu de les de l'estiu, i aquesta festa que tant desitjàvem els valencians està en procés de desaparició, potser espitjada pels costums i formes de viure del centre de l'Estat. En un moment determinat, el culte cristià va canviar la litúrgia tot dient que són tres dies des de la mort fins la resurrecció, que precisament són des del divendres al diumenge i no fins al dissabte.

Així que el Dissabte de Glòria era l'indicat per a l'aparició d'aquesta quadrilla: primerament anaven a l'església i escoltaven repicar les campanes i, tot seguit, mostraven a tots la joia perquè ja havia passat el temps de la tristor i la serietat. Dins de l'església tenia lloc la solemne benedicció de l'aigua. Tots, però sobretot els xiquets, hi acudien amb canterelles o lleteres per arreplegar-ne una mica, amb les quals, la mare arruixava tota la casa per a tindre-la ben beneïda, és a dir, sense la influència del dimoni o dels mals esperits. Una vegada tenien l'aigua, els xiquets se n'anaven cap a casa cantant aquestes estrofes: «Sargantana, tana, dins del caixó, que el Nostre Senyor ha pres mort i passió. Sargantana, tana, dins del forat, que el Nostre Senyor ja ha resuscitat».

La manera que tenia de divertir-se la gent del carrer era a base de menjar i beure, i això també feien els Gloriosos. Però, a més, eren capaços d'escriure i publicar un llarg poema, on es barrejava el motiu de la festa, sota el punt de vista religiós, amb una part satírica, que consistia a comentar els fets més rellevants del poble, les notícies que havien ocorregut darrerament o, fins i tot, els problemes i les angoixes que patien i que no sabien

com resoldre. També apareixien algunes persones conegudes per tot el poble i a les quals dirigien les al·lusions, que en ocasions podien provocar algun disgust, perquè no tot el món es prenia bé la crítica.

¿Qui formava part d'aquesta colla que tan bé s'ho passava mentre rememoraven una de les festes més importants en el calendari cristià? Ho hem preguntat a les persones que poden recordar aquesta època (cada dia en són menys) i hi han aportat alguns noms, d'entre els quals cal esmentar el tio Blai, el del Sindicat: un home que treballava a la botiga que la Cooperativa Agrícola «Jesús Nazareno» tenia al carrer Major. Tenia una gran facilitat per a versificar i d'ell són els papers escrits que perduren, així com una gran quantitat d'allò que ell anomenava «ripiades». Vicent de Sala, que tenia la barberia al carrer Major; Jaume Bas, el Xatet de Xiribita; Gaspar Buigues *Capiscol*; José García, anomenat Pepe *el Rúbio*; José Llidó Vicente, que més avant va arribar a ser alcalde de Xàbia; Francisco Cardona, *el Retoret*; Cristóbal Bolufer Buigues; Vicente Cardona Buigues; Francisco Cardona; Vicente Bertomeu i Francisco Borrega. Deien en un moment de la festa:

Si veus a Blai amb la dolçaina, a Francisco amb el tabalet, a Vicente amb octavilles i a Sala amollant coets, no cregues que passa res ni és que ja hem perdut el cap; és que anunciem a tot el poble que Crist ha ressuscitat.

Hi havia una part en què es feia referència a la Passió i mort, acompanyada de la Resurrecció, perquè lògicament, aquest era el motiu fonamental. En el fullet de 1947, llegim: «Ya toquen a Gloria, que alegría! El poble cristià ja no té tristor, les campanes anuncien en este dia que ha ressuscitat Nostre Senyor». I acaba: «Día de Gloria, machestuos, de grans recorts i sentiments, porta alegría a este mon; es lo que tots hui desichem» L'any 1950 fan al·lusió a l'Eucaristia com a conseqüència final de la vinguda de Jesucrist al món:

Desde la cuna del portal hasta el Calvari Señor, siempre ens has demostrat cuant gran era el teu amor. Mos donares pa de vida a tota la Humanitat, quedante en la Eucaristía per mosatros consagrat.
Y al sentir hui les campanes voltechar en alegría, anunsiant a tots els aires esta Resurecció Divina, en el cor entusiasmat y en este dia de Gloria, demanen al Resuscitat per a tots misericordia.

El fullet de l'any 1951, comença així:

Pasientisim Chesús resusitat, hui qu'es el triunfe del cristianisme, mira en llástima a esta Humanitat que a este pas s'hem va a l'abisme. Sent com eres fill de Déu y per la nostra salvació clavat muigueres en la Creu, demanant al Déu Pare el gran perdó. Te implorem arrepentits en este día que per la teua mort y pasió y per la sanc en amor invertida dones a tots gran compresió; que s'acabe per sempre el rencor demanem en fervor i en anhel y al fuchir un dia d'este món, Tú mos dones un trosset de Sel.

I més avant: «Preparem els berenarets y este bon cuento s'acabat y vos anunsiem molt alegrets que Cristo ya ha resusitat». L'any 1954, es fa una barreja entre el motiu religiós i el profà amb la il·lusió per la festa:

A Xàbia avui tot es poesia. Es nota en l'ambient, fraternitat y dels llavis brolla fina somrisa perque Cristo ja ha resusitat. Les flors embaumen en este día estes térres priviletgiades i beneídes i sóna la dontzaina amb alegría entre tróns, traques i octavilles. L'alegre joventud ja es prepara de berenar la «mona» el seu viatge i dels jocs, diversions i la tarara sortirà, quizá, algún noviatge. Entre tant, nosotros, com de costum, demanem amb gran fe al Crusificat que, cuant en este món pergam la llum, ens done del Cel la felicitat.

Juntament amb la celebració d'aquestes festes tan arrelades, apareixien crítiques i comentaris sobre els fets més importants que ocorrien al poble, i sobre això tractaven les dites i sàtires fetes sense crueltat ni malícia. Es reflectia el pensament col·lectiu sobre els problemes, les necessitats i les aspiracions que podien afectar els ciutadans, en un temps encara molt a prop del final de la guerra i, en el qual lògicament, encara les ferides seguien obertes, a més d'existir moltes carències. Un dels problemes més palesos per als ciutadans era el dels preus dels aliments. En el fullet de 1947, llegim: «El sucre escàs, la farina cara, això no importa per a la broma perque tindran en cada casa chiqueta o gran la seua mona». És a dir, que podia haver-hi poca farina o el sucre estar molt car, però sempre hi hauria prou dels dos ingredients per a poder fer mones de Pasqua. I l'any 1951, ens comenten:

Si un nap val sinc quinsets, y una carchofa un duro, el que té un curt chornalet no pot eixir del apuro. Si la dona va a comprar al mercat o a les tendetes, torna en les

bolchaquetes netes y el perol sense posar.

La carestia de la vida es veu agreujada en els anys en què la collita no ha sigut massa abundant. Així, l'any 1951 apareix la queixa per aquest motiu: «Perque el añ es sempre llarc y la collita no es llarga, y aixó fa por acabar en q'et compren la mortalla». Tot i que era molt normal viure amb els pares després de casada una parella, també hi havia dificultat per llogar un pis, fonamentalment perquè els lloguers eren cars i també perquè no n'hi havia molts:

Xaviero, si vols casarte i hiá estás amonestat, hiá pots bé preparararte si no tens pis llogat. Que no sabem per que diantres encara no se a pensat en fermos cases barates de tanta necesitat. El problema está candent, y es sempre bon compromis no tindre allochament, ni trobar barat un pis. Perquè a tu te pot pasar com a Pep dels Ambellóns que pis encara no ha trobat hiá te, un chic y dos besons.

Pep dels Ambellons era Pep *Balbina*, que vivia al carrer dels Ambellons i, segons ens han informat no va tindre mai bessons; sols va tindre un fill, que va morir amb pocs anys. La queixa sobre els lloguers va unida a la petició, extesa per tot el poble, perquè es construïren cases de protecció oficial amb un pagament moderat:

Xabia tendria molta alegría per l'alivio en moltes families si es compliera la iniciativa de les cases protechides. Perquè d'un rincó mal arreglat te demanen un gran lloguer; hiá pisets tan ben posats que son pichor que un galliner. Sabem que hiá gran interés que esta obra en Xàbia es fasa, perque la familia de pocs diners puguen disfrutar de casa.

Possiblement, el règim franquista va voler congraciar-se amb els ciutadans i, sobretot, donar una imatge de bon govern a Europa, raó per la qual va construir a molts llocs uns pisos als quals tingueren accés les persones amb menys poder adquisitiu. Les cases protegides, que solen ser anomenades a Xàbia «cases barates», finalment van ser construïdes l'any 1957.

Els costums eren mirats amb lupa i quan algú se n'eixia d'allò que estava socialment ben vist, especialment les dones, la crítica era forta i més d'una xica ha quedat assenyalada per sempre. Com a exemple, el que llegim en el fulllet de 1950, en referència a la llibertat «excesiva» que tenien algunes: «Esta dona es un espill, de les mares de hui en día, del gat miren el

perill i donen solta a la filla que a soles de dia o nit porta un fulano al costat, que a voltes la pot ferir en més maña que un bon gat».

Quan comença una certa modernització en la forma de vestir i alguna dona ha volgut igualar-se a les que es veien a les pel·lícules americanes, posant-se pantalons (cosa que va costar d'acceptar) solia ser criticada i censurada. Per això els Gloriosos diuen:

Dolores de la Enriqueta en les seues excursions encontrá una senyoreta molt guapeta, amb pantalons. Com que ella té un deliri per a les modes actuals, li en carregà a la Pili que li'n fera uns iguals, sense pensar la pobreta en la seua gran locura que això no és una faldeta i per tant, no hi ha abertura i, quan ixqué de paseo se apurá molt la Dolores i més quan tingué deseo d'arrear aguas menores.

I pels anys en què començaven a veure algun turista, sobretot estranger, va causar una mica d'estranyesa les formes d'anar vestits i, en general, la forma de viure, tan diferent aleshores a la nostra:

Caricatos exagerats han importat al nostre país modes, tipus empallassats de Londres, Xina i París, amb pantalons curts de dos dits com a negres per la selva ens mostren desenganats lo que es deu tindre en reserva. Anirem a pasechar y contemplar bañistes per allí voreta al mar ahon tindrem molt bones vistes; de chicotes qu'en la arena, en la grava o montañar enseñen proa y esquena com el cavall de Gaspar.

Una altra queixa d'aquest grup recau en aquelles persones que volgueren aprofitar-se'n de la situació mitjançant el tràfic de mercaderies de forma il·legal. Era el que es coneix amb el nom de contraban o estraperlo, tràfic que donava importants guanys i que, encara que no estava permés, tothom n'era sabedor de l'existència: «I el descarat i atrevit que amb la fama negociat de Déu tindrà el seu castic i mai serà perdonat». Clar que, com veiem en l'escrit de 1950, hi ha una sèrie de mals que pateix la societat i que ningú no fa res per evitar, i que són molt semblants als actuals:

Els Gloriosos hui volgueren fer y plantar una falla y que dins de ella be caberen lo roïn del mon y España. Mercat negre y egoïsmes, charrades de bar y cuina, molta falsetat y chismes, en lloc de be porten ruina. Negocis bruts a muntóns que mos fán la vida perra, portant miseria a la nació mentres sómplín la faltriquera.

El clima és un tema molt utilitzat en les converses diàries i encara hui és fàcil sentir comentaris sobre si fa molta calor o molt de fred, si plou o fa falta més aigua i les conseqüències que tot això pot tindre en la vida de les persones: «Este añ poc ha plogut ham sufrít fred y maestral y casi tots ham tengut de “coreana” algún malalt». Cal recordar que la «coreana» va ser una epidèmia de grip que va afectar molta gent. Va ser coneguda també amb el nom de «la grip asiàtica» i tothom deia que provenia del fred excessiu de l'any.

El principal mitjà de vida de Xàbia era l'agricultura i la principal font d'ingressos de la majoria de les famílies era la pansa. Moltes persones s'ajudaven amb el treball de la llata, amb la qual feien cabassos, capells i altres objectes i era fàcil veure grups de dones a la porta de les cases conreant aquesta feina. Però tal com avançaven els anys, aquestes dues activitats anaren perdent importància:

La pansa ha pegat el bac, demostrant clar al llaurador qu'els hortets que s'han arrancat ha segut un grandíós error. La llata, que era font natural de grans ingressos a esta població, s'ha posat crítica, pitjor y mal, portant ruina i desolació.

Curiosament també fan al·lusió al gran mal que provoquen les guerres. L'any 1954, amb de la guerra de Corea en plena virulència, hi havia freqüents enfrontaments per part de l'exèrcit espanyol a l'Àfrica, concretament a Guinea, Ifni i el penyal de la Gomera. Per això, en el paper d'aquell any hi llegim:

Pau en la térra cantaren els angels allá en Betlem i no que tots ens armarem lo menys hasta les dents. Si eixos mils de millóns presupostats per a guerra i mal, els dedicaren les nacions a bon fi i justícia social, es segur que pau hauría en tota l'Humanitat, i com a germans es viuría com desitja el Ressucitat; qu'el dia qu'es desbarate del mon tot el galliner, armarém tan gran «xocolate» que Deu ens lliure, si pot esser.

L'any 1950 ja havien dit, en al·lusió a les guerres, que:

En América, Asia y Londres, dihuen qu'es calfen el cap per inventar unes bombes qu'eu deixen tot arrasat, que costaran molts millons, que de res farán profit, qu'eu faran tot a montons amb un gran tró o esclafit. Sería molt més humá tant de diner y talens portar prou que rosegat per a tots els continents, que en guerres, metrall

y horror el malestar no tendrá arreglo, si no cumplim con gran amor la doctrina del Nasareno.

Però no tot eren queixes ni victimisme. També comentaven amb bon humor fets positius per al poble. Així, l'any 1950 parlen amb gran alegria de l'asfaltat de la placeta del Convent: «Tenen gran satisfacció Pepe, Quico i Antonieta, de tota la transformació que se a fet en la plaseta. De la font al fielato hiá está tot ben esfaltat, hiá no ix de sa casa "El Chato" ni nadant ni embarcat». Era una zona en què, quan la pluja era forta, hi havia greus problemes, sobretot pel carrer de Sant Vicent, que era el camí natural del barranc i, com era lògic, quedava inundat fins que es va soterrar el pas i fou asfaltar. Així i tot, «l'aiguà» de 1957 també hi va fer molt de mal en algunes cases. També fan referència a la il·luminació pública, que va arribar a final del 1949 o 1950: «A estat ben inspirat el nostre il·lustre Achuntament el posar nou allumbrat en les plases y carrers, porque aixó dona alegría, tan rebonica claror que la nit mos pareix día y no patim de foscó».

El fet de tindre electricitat va semblar a molta gent com si de màgia es tractara, és per això que molts repetien els versos següents: «La llum electrica es un disbarat, si et descuides ja t'ha enrampat. La llum electrica no te trellat, només l'encenen, ja s'ha apagat». Una altra aspiració de la gent era tindre aigua potable. Pensem que encara havien d'anar a les fonts a carregar aigua i tindre-la a casa suposava una gran comoditat. Com a cada poble, hi havia persones que portaven aigua a les cases per tal de guanyar-se un jornal. A Xàbia era molt conegut Joanet el de l'aigua, que anava carregat de cànsters per tots els carrers. Per aquest motiu, veien amb optimisme les notícies sobre la propera instal·lació: «Dins de poc també tindrem les aixetes dins de casa y en gust tots mos llavarem el pandero, cap y cara». Les fonts públiques a Xàbia estan instal·lades des de l'any 1922, gràcies a l'actuació de l'alcalde Jaume Casabó, que es va recordar durant molts anys després. Van aparéixer cançonetes i acudits sobre aquest personatge. Aquí n'hi ha alguns exemples (PONS: 2009, 96):

El poble tot a una veu agrairá y en rahó les millores que está fent l'Alcalde Casabó.
Antes de tindre les fonts y per apagar la set les dones portaven l'aigua de allá del campanaret. Si qu'estem de enhorabona pues tenim aigua a muntó, degut a la

iniciativa del alcalde Casabó.

Ricos y pobres en Jávea, todo el pueblo agradecido, vitorea entusiasmado a su alcalde muy querido.

Al llibret de Fogueres de l'any 1950 es parla de la necessitat que tenia el poble: «Si no ve l'aigua potable o mos fa un bon xaparró, ja vorem qui cull tomaques o pot llavar un calçó». I aquesta aspiració de tindre aigua corrent a les cases es va aconseguir l'any 1952. El 1954, els Gloriosos diuen: «Vivim amb molta comoditat l'aixeta xorrant tot el día» però hi mancava alguna cosa més, per tal d'augmentar les condicions higièniques del poble: el clavegueram.

[...] però ens falta l'alcantarillat per a tindre completa alegría. Esperem que tots els veïns amb entusiasme ajudarán per a lliurar péstes i perills, a les nóstres Autoritats; i que prónte es puga fer est' obra tan necessaria; i esta instal·lació puga ser l'orgull de nóstra vollguda Xabia. De lo contrari, per a passar per la creu a raval de Baix, ens tindrem tots que tapar amb una careta antigás.

I, efectivament, la primera connexió al clavegueram es va produir l'any 1956. S'aconseguia així una de les grans aspiracions de la ciutadania. Una altra de les pretensions del poble era tindre un port amb condicions perquè, malgrat la bona situació i la profunditat de l'aigua, i el fet que hagueren fondejat molts velers al començament de segle per tal de carregar la pansa, no hi havia unes bones instal·lacions i feia falta una escullera com a principal element de protecció, tot i tenint en compte que els vaixells havien canviat molt als darrers anys i necessitaven unes altres infraestructures. Els Gloriosos també se'n feren ressò:

La bacora de la falla esperavem que caiguera per ser desich de tota Xabia l'escomens de la escollera. Desde el temps de la naneta, a este poble noble y fiel, en cuestió d'escollereta sempre mos en pres el pé. Tenim ya casi seguritat per les notisies resibides, que serà pronte una realitat (y quisá dins de molts pocs dies). Mes, entretant, tu, peixcador, per a lliurarte del gran perill, amarra la barqueta o el vapor en la coveta del tío Chil. Y espera en calma y resignasió que la bacora madure mes, que hui esta verda y no es ocasió de que la «churra» impedixca el bes. El bes de gracias qu'ham de donar a qui escollera o por mos duga, ya qu'ta es nostra ilusió vollguda que may el poble podrá olvidar.

El port, molt demanat, fou remodelat finalment. Hi havia un petit i modest mollet des de 1879. Però, en realitat, ja s'havia començat la construcció del port l'any 1930, encara que les obres no van continuar fins més de dues dècades després. Quan els Gloriosos fan al·lusió a «la bacora de la falla» és perquè en la primera foguera que es va plantar a Xàbia (era l'any 1950), el remat final era una bacora amb la llegenda «Quan caurà eixa bacora?» que, com sabem, és una frase feta per a quan un determinat fet el trobem molt difícil d'aconseguir; ací es refereix a quatre aspectes importants per a la vida de Xàbia, un dels quals era «El port de refugio».

D'ençà l'any 1916, a Xàbia hi havia un saló dedicat al cinema, on feien també teatre, sobretot les conegudes *varietés*, molt del gust del moment. Era el Cine Espinós, que estava ubicat sobre un antic local propietat de la Societat Recreativa Cultural, a la qual pertanyien les persones més riques i influents de la localitat. També va portar els noms de «Teatro de Jávea» i «Teatro Alfonso XII». Quan va decaure aquesta societat, el Sr. Antoni Espinós el va comprar i, després d'unes reformes a les parets, portes i finestres, el va inaugurar com a saló teatral. El 1918 comencen a exhibir-se pel·lícules de cinema mut i era necessària una altra reforma. S'hi alternaven en aquests anys el cinema i el teatre; també la sarsuela era un gènere molt estimat i solien fer-ne diferents representacions.

L'any 1933 es projecta la primera pel·lícula sonora a Xàbia, que va ser *Luces de Buenos Aires*, amb el conegut cantant Carlos Gardel. Durant els anys de la guerra civil, serveix d'escenari de moltes representacions de tipus benèfic, i l'any 1939 torna al seu empresari, que va dedicar gran part de la seua activitat al cinema. Una vegada consolidat, solia tindre bona assistència els diumenges, fins que va tancar definitivament l'any 1971. També ací se celebraren els conegudíssims festivals anomenats «Fiesta en el aire», organitzats i interpretats per persones del poble per tal de recaptar fons per a poder tirar endavant les Fogueres de Sant Joan.

L'any 1954, els Gloriosos avancen una notícia sobre l'obertura d'un altre saló: «Segons una comunicació envià d'allà prop de Sevilla», es prepara un altre saló dedicat a cinematografia:

Pronte vindrán les discusions segons diu Pepe Torrell: hon serán millor les funcions, si al cine nou o al cine vell; pero tenim tots la seguritat que, rivalitzant els

empresaris, tindrém els salóms perfumats i no amb olor d'orinaris. Pero diu Pepita Román, neboda de Quica la Llosca, qu'ella i el seu novio anirán a la sala qu'estiga més fosca.

I, efectivament, l'any 1954 es va inaugurar el Central Cinema, amb la projecció d'una gran superproducció: *El mayor espectáculo del mundo*. Després, durant molts anys ha estat oferint una programació cinematogràfica continuada, a més d'algunes actuacions teatrals, com per exemple les companyies de *varietés* de Quique Camoiras, Juanita Reina, Bigote Arrocet, Andrés Pajares, Zori, Santos i Codeso, Juanito Valderrama, Manolo Escobar, Pedro Osinaga, Antonio Machín, Antonio Molina, i José Guardiola, entre altres. Aquest cinema es va tancar a principi dels anys 90, i al cap d'un temps, l'any 2000, va ser comprat per l'Ajuntament de Xàbia, que pretenia fer-ne una reforma i adequar-lo a les necessitats actuals per a fer teatre i altres tipus d'activitats, per a les quals no hi ha un lloc adient. Però malauradament no s'ha dut a terme cap projecte fins al moment i, lògicament, roman en desús.

Com estem comprovant al llarg d'aquestes línies, els Gloriosos no sols criticaven les coses que passaven al poble. Aquest grup de persones veien la vida amb alegria i optimisme, i feien de la música una de les seues condicions inherents. Observem quins consells donen per a passar la Pasqua:

Y entre trons y esclafits els Gloriosos anunsien a tot veí que preparen ya tots les paelles la rica carn y el bon ví. Pera poder berenar en molta alegría y gana cantan la «vaca lechera» la «casita de papel» o «la tarana».

També hi ha una invitació a viure i a gaudir de la vida en aquests dies de festa gran que era la Pasqua:

Chaval ya está aqui la Pascua, expansiona la tehua alegría cantant y ballant la Raspa si pot ser en compañía, canta y mincha lo que pugues ara que no portes dol, ans que t'agarren sense excuses el amic Guillermo y Perol. Berena bé y amuntó, chua en les chiques en l'era y empinant bé el porró, pots cantar la carselera, que en este mon te quedará dos cosas bon amic meu si t'as divertit en cosa honrá y has vixcut en grasia de Deu.

És necessari explicar que l'«amic Guillermo» esmentat en el fragment anterior era Guillermo Cardona, l'empresari de pompes fúnebres, que durant molt de temps era l'únic per a avisar a Xàbia quan hi havia una defunció. L'altre personatge al·ludit, Perol, era l'encarregat del cementiri. Aquests versos assenyalen la necessitat de gaudir de la vida, abans que aquesta s'acabe. Representa el mateix sentiment que transmetia Garcilaso de la Vega amb aquell conegut sonet «En tanto que de rosa y azucena», que després va plasmar igualment Luis de Góngora, amb «Mientras por competir con tu cabello».

Cal relacionar aquesta festa de Pasqua amb una altra que després d'un temps n'ha sobrepasat a la resta: les Fogueres de Sant Joan, començades l'any 1950 i que van ser acollides amb entusiasme per la majoria dels ciutadans. A banda dels donatius que s'arreplegaven per les cases, es treballava també la llata per a fer capells i es van organitzar vetllades teatrals en un espectacle sovint repetit i que es denominava «Fiesta en el aire», a imitació d'un altre que hi havia en la ràdio. Hi havia actuacions musicals, acudits i paròdies i algun que altre sainet, tot sempre interpretat per persones locals. Així doncs, també les Fogueres van tindre el seu espai en els escrits dels Gloriosos. L'any 1951 demanen que siguen els artistes de Xàbia els que facen i munten la foguera, entre d'altres coses:

Per les falles y demás festes tot el poble a contribuit aportant moltes pesetes per un programa gran y lluit. Volguerem qu'estos diners no vachen tots fora a parar que Xabia te artistes coheters que algo dehuen güañar.

Mentre que l'any 1954, quan semblava difícil la seua continuïtat, els Gloriosos tractaven d'insuflar ànim a la comissió encarregada d'organitzar les festes de Fogueres:

La valenta comició fogueril, contra totes les dificultats, en un acte sincer i viril, a tota Xabia ha invitat. Que si no pot contar amb la llata, es precis buscar la pesseta per a fer la gran fogata, a la plassa o a la plasseta. Que no devem consentir qu'una festa tan popular que siga per la pansa o raím no es tinga que celebrar. I aixina, una piña formant, Ajuntament, entitats i població, que vatja la foguera avant i vixca amb honor la comició.

I, naturalment, no podia faltar referència a les qualitats del poble de Xàbia, quan encara el turisme no havia fet la seua entrada triomfal, però ja se n'endevinaven les possibilitats. L'any 1951 hi ha un cant al poble:

Eres Xàbia tan bona i tan bonica hospitalaria com a Reina y Sultana qu'els Gloriosos alegres en este día te declaren de ells soberana. Eres l'orgull de tot este lleuant y en el teu manto de roses y esmeraldes qu'es finura, bellea y un encant guardes maravelles per ningú mai superades. Volguerem que fores per tradisió com merexes ser según la historia poble de la Marina y la Rechó mes próspera y brillant de tanta gloria. Per aixó com a fills tots t'alabem volem que triunfes y te oferim l'esfors de nostra voluntat, treball y uns cors que units, per ta grandea lucharem.

Tres anys després, podem llegir en la portada del fullet dels Gloriosos: «Vinga a les vacances sempre a Xàbia i passarà un bon veranetg. Estació invernall, panorames encantadors, platja neta com un coral. Visit-ens i no l'hi sabrà mal». No podem assegurar si l'any 1954 va ser l'últim de la vida dels Gloriosos, però sí que és l'últim escrit que hi conservem. Una hipòtesi és que duraren un any més, i quan va ser modificada la litúrgia pasqual, deixaren d'aparéixer, almenys de la manera com ho feien anteriorment.

Seria molt interessant poder tindre al nostre abast més escrits d'aquesta colla, ja que tenim constància que rodaven per totes les cases del poble des del mateix Dissabte de Glòria. Però amb les mostres actuals ja ens podem fer una idea de quina era la intenció dels Gloriosos i amb quina finalitat creaven aquests textos i els recitaven a tot el veïnat. Aprofitant el que implicava la Glòria, aquests homes transmetien aquestes composicions, crítiques en alguns casos, de lloança o agraïment en altres, però sempre tenien llicència per a jutjar el que passava al seu voltant, tant si eren aspectes i personatges del poble (en la majoria dels casos) com també d'altres d'índole més general. Com hem observat al llarg del treball, els temes que tracten són d'allò més variats: des del clima, l'agricultura o la manca d'infraestructures, fins a la carestia de la vida en general, i podríem afirmar que molts d'aquests temes tractats pels gloriosos continuarien estant ara de plena actualitat.

4. CONCLUSIONS

En aquestes línies he intentat mostrar un petit fragment de la cultura popular de la Xàbia de mitjan segle XX. L'objectiu fonamental ha sigut descriure, amb tots els detalls possibles, els hàbits de la vida quotidiana del poble de Xàbia en arribar la Setmana Santa; reflectir, per tant, aquells costums passats però vius encara en la memòria de molts xabiencs.

Tant en el ritu de la salpassa com en els versos dels Gloriosos cal destacar l'esperit crític i satíric dels xiquets, sobretot en el primer cas, i també dels adults, en el segon. La finalitat que tenien, en ambdós casos, era la de gaudir i passar-s'ho bé, i per això s'aprofitaven del moment i es preniën unes llibertats per criticar els fets, les actuacions del veïnat i, en definitiva, jutjar totes aquelles coses amb les quals no hi estaven d'acord, que segurament no podrien tindre en un altre moment de l'any. Per sort, a Xàbia no han faltat persones o entitats que, d'una manera o una altra, han intentat salvaguardar el patrimoni cultural de les diferents convulsions que s'han produït al llarg del segle passat. Convulsions que a grans trets, han tractat els Gloriosos en els seus versos: modificació en els sistemes de producció agrícola (de la pansa a la taronja, del secà al regadiu); els vaïvens político-socials derivats dels viscuts a tot l'estat espanyol (monarquia, república, dictadura, democràcia, tot passant per una cruenta guerra civil); i l'última convulsió que ha afectat directament a la generació actual, el pas del sistema econòmic basat en l'agricultura al fonamentat en la construcció i el turisme.

El que hem de tindre clar és que el pas del temps, juntament amb el progrés i el menyspreu per tot allò relacionat amb la cultura popular, provoquen la pèrdua i l'allunyament d'aquesta riquesa tradicional. En alguns casos, pocs, els ritus s'han adaptat a les noves formes de vida, en altres n'han evolucionat i en uns altres, com el del cas que hem descrit, a hores d'ara han desaparegut per complet. Esperem que aquest treball servisca per a conèixer millor el que hem sigut, per sentir com hem sigut, per a emocionar-nos i per a mantenir viva en la memòria col·lectiva el que van fer els nostres avantpassats.

5. BIBLIOGRAFIA

- AMADES, Joan (2003): *Costumari català. El curs de l'any II*. Barcelona: Salvat.
- CAPÓ, Bernat (1994): *Costumari valencià*. Picanya: Bullent.
- [manuscrit] (1769): *Instrucciones del sacristán de la parroquia de Xàbia* (1769). Efemérides parroquial, p. 47.
- PONS, Antonio (2009): *Aquell poble. Ecos remotos, recuerdos dispersos, notas, referencias, comentarios*. Xàbia: Fundació Cirne.
- RIERA, Carme (2004): *La meitat de l'ànima*. Barcelona: Proa.
- TOMÀS, Alicia (coord.) (1993): *Xàbia, el meu poble*. Xàbia: Ajuntament de Xàbia.
- ZABALA, Fernanda (1994): *La Valencia de los años 50*. València: Ajuntament de València.